

Peter Lødrup, Bjarte Askeland og John Asland

Oversikt over

erstatningsretten

10. utgave

Peter Lødrup, John Asland og Bjarte Askeland

OVERSIKT OVER ERSTATNINGSRETTE

10. utgave

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, 2023

ISBN 978-82-02-71036-1

10. utgave, 1. opplag 2023

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Cappelen Damm AS er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslagsdesign: Marte Fæhn, Lucas

Sats: Bøk Oslo AS

Trykk og innbinding: AIT Grafisk AS

www.cda.no

akademisk@cappelendamm.no

Innhold

Forkortelser	9
1 Hva erstatningsretten handler om	11
1.1 Erstatningsrettens virkelighet.....	11
1.2 Emnet for erstatningsretten	13
1.2.1 Erstatningsrettens to problemstillinger.....	13
1.2.2 Erstatning i og utenfor kontraktsforhold.....	14
1.2.3 Litt om erstatningsrettslige termer	15
1.2.4 Erstatningsrettens kilder	19
1.2.5 Noen metodeproblemer.....	21
1.2.6 Sammenhengen mellom erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett.....	22
1.2.7 Erstatningsrettens stilling i dagens samfunn	25
2 Ansvarsgrunnlaget	30
2.1 Noen utgangspunkter.....	30
2.2 Culpa-ansvaret (skyldregelen).....	30
2.2.1 Hovedregelen er erstatningsplikt for den uaktsomme, skadevoldende handling (eller unnlattelse)	30
2.2.2 Lovfestet culpa-ansvar	31
2.2.3 Nærmere om aktsomhetsvurderingen – utgangspunktet	32
2.2.4 Betydningen av normer gitt ved lov eller forskrifter	33
2.2.5 Risikoen for skade – skadeevnen	35
2.2.6 Skadevolderens handlingsalternativ	36
2.2.7 Forebyggende tiltak.....	37
2.2.8 Skadeevnen må ha vært synbar eller påregnelig.....	38
2.2.9 Behovet for sakkyndige.....	39
2.2.10 Skadevolderens individuelle forhold	40
2.2.11 Handleplikt og unnlattelser	42
2.2.12 Hvor det er lovlig å påføre en annen et tap.....	43
2.3 Arbeidsgiveransvaret	44
2.3.1 Problemet – arbeidsgiveransvarets begrunnelse	44
2.3.2 Hvem er arbeidstaker?.....	46
2.3.3 Arbeidsgiverbegrepet	46
2.3.4 Arbeidstakeren må ha voldt skaden forsettlig eller uaktsomt under utføring av arbeid.....	47

2.4	Lovfestet objektivt ansvar – herunder forsikringsordninger mv.	51
2.4.1	Innledning	51
2.4.2	Bilansvaret	51
2.4.3	Produktansvaret	54
2.4.4	Legemiddelansvaret	55
2.4.5	Pasientskadeansvaret.....	56
2.4.6	Yrkesskadeansvaret	57
2.4.7	Lovgivning på noen andre områder	58
2.4.8	Erstatning fra staten til voldsskade.....	60
2.5	Det ulovfestede objektive ansvar.....	61
2.5.1	Utviklingen av det ulovfestede objektive ansvaret	61
2.5.2	Skadefrekvensen – den stadige risiko	63
2.5.3	Skaden er en typisk og påregnelig (nærliggende) følge av virksomheten	64
2.5.4	«Særpreget» eller «ekstraordinært» risiko- eller faremoment og lignende formuleringer	65
2.5.5	Skaden kunne vært unngått med enkle midler	66
2.5.6	Forsikringsmuligheten og pulveriseringstanken	68
2.5.7	Særlig om teknisk svikt, ufullkommenhet.....	69
2.5.8	Interesseavveiningen – rimelighetsbetraktninger.....	69
3	Årsakssammenheng og grensen for de erstatningsmessige skader	72
3.1	Årsakssammenheng som vilkår for ansvar.....	72
3.1.1	Utgangspunktet – de praktiske problemer.....	72
3.1.2	Årsakskravets faktiske side.....	73
3.1.3	Årsakskravets rettslige side	73
3.1.4	Betingelselæren (differanselæren).....	74
3.1.5	Ansvar for alle nødvendige betingelser	75
3.1.6	Skaden ville uansett ha inntrådt, men på et senere tidspunkt	76
3.1.7	Kravet om at betingelsen ikke må ha vært av uvesentlig betydning for skaden.....	77
3.1.8	Betingelselæren kan ikke følges ved selvstendig virkende årsaker – hver årsak er tilstrekkelig til å volde skaden	78
3.2	Ansvarets avgrensning – adekvansproblemet.....	80
3.2.1	Problemstillingen.....	80
3.2.2	Tredjeparts avledede tap	81
4	Erstatningens størrelse – særlig ved personskader.....	85
4.1	Grunnprinsipper for erstatningsutmålingen	85
4.1.1	Full erstatning	85
4.1.2	Erstatning for ikke-økonomisk tap.....	85

4.1.3	Skadelidtes plikt til å begrense skadens omfang.....	86
4.1.4	Tingskader.....	86
4.1.5	Erstatningspostene ved en personskade – oversikt.....	86
4.2	Erstatning for fremtidig inntektstap (tap i fremtidig erverv) mv.	87
4.2.1	Det konkrete og individuelle tap.....	87
4.2.2	Det årlige nettotap.....	87
4.2.3	Kapitaliseringsproblemet.....	89
4.2.4	Den endelige erstatningsfastsettelsen.....	90
4.2.5	Særlig om barn som skadelidt.....	90
4.3	Erstatning for merutgifter som følge av skaden.....	91
4.4	Menerstatning.....	92
4.4.1	Hjemmel – vilkårene.....	92
4.4.2	Erstatningens størrelse.....	93
4.4.3	Utrekningen.....	93
4.5	Erstatning for tap av forsørger.....	94
4.5.1	Hjemmel – kravet om faktisk forsørgelse.....	94
4.5.2	Det er forsørgertapet som skal erstattes.....	94
4.5.3	Fradragsposter.....	96
4.6	Verdien av arbeid i hjemmet.....	96
4.6.1	Arbeid i hjemmet som erstatningspost.....	96
4.6.2	Hvordan erstatningen beregnes.....	97
4.6.3	Særlig om forsørgertapet.....	98
4.7	Erstatningen ved yrkesskader.....	99
4.8	Oppreisning.....	99
4.8.1	Hva er oppreisning?.....	99
4.8.2	Nærmere om skl. § 3-5.....	99
4.8.3	Utmålingen.....	100
4.9	Skadelidtes medvirkning.....	101
4.9.1	Problemet.....	101
4.9.2	Når bør skadevolderens ansvar avkortes?.....	101
4.9.3	Særlig om barn som medvirker.....	102
4.10	Lempning av ansvaret.....	103
4.10.1	Innledning.....	103
4.10.2	Når ansvaret kan lempes.....	103
5	Avslutning.....	105
5.1	Hva er skadevolderen i virkeligheten ansvarlig for?.....	105
5.2	Ansvarsfrihetsregelen i skl. § 4-2 nr. 1.....	106
5.3	Regress.....	106
5.3.1	Problemstillingen.....	106
5.3.2	Tingskader og annen formuesskade.....	106
5.3.3	Personskader.....	106

Domsregister	108
Stikkord	111
Vedlegg	114
Lov om skadeserstatning 13. juni 1969 nr. 26.....	114
Lov om ansvar for skade som motorvogner gjer (bilansvarslova) 3. februar 1961	125

Forkortelser

arbeidsmiljøloven	– lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv.
bal. – bilansvarsloven	– lov 3. februar 1961 om ansvar for skade som motorvogner gjer
ftl. – folketrygdloven	– lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd
G	– Grunnbeløpet i folketrygden
jbal. – jernbaneansvarsloven	– lov 10. juni 1977 nr. 73 om jernbaneansvar
luftl. – luftfartsloven	– lov 11. juni 1993 nr. 101 om luftfart
pasientskl. – pasientskadeloven	– lov 15. juni 2001 nr. 53 om erstatning ved pasientskader mv.
petrl.	– lov 29. november 1996 nr. 72 om petroleumsvirksomhet
prodansvl. – produktansvarsloven	– lov 23. desember 1988 nr. 104 om produktansvar
RG	– Rettens Gang
Rt.	– Norsk Retstidende
sjøl. – sjøloven	– lov 24. juni 1994 nr. 39 om sjøfarten
skl. – skadeserstatningsloven	– lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning
yrkesskadeforsikringsloven	– lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring

1 Hva erstatningsretten handler om

1.1 Erstatningsrettens virkelighet

Virkeligheten rundt oss viser at erstatningsrettslige problemer er en del av hverdagen. Bilulykker med både personskader og materielle skader skjer daglig. Andre transportmidler, som fly, skip og tog, volder også fra tid til annen skade på passasjerer, gods og tredjepersoner. Omfattende forurensningsskader kan oppstå ved tankskipsforlis eller ulykker på oljeplattformer. På privatlivets område oppstår skader under lek og sport. Og eiere av husdyr og fritidsbåter kan bli ansvarlige for skader som dyret eller bruken av båten er årsak til.

Mangfoldet av skader

I praksis voldes også mange skader i næringslivet. Transportsektoren er allerede nevnt. Mange skadetilfeller oppstår mens skadelidte er i arbeid, og yrkesskadene står sosialpolitisk i en spesiell stilling. Men personskadene er ikke begrenset til arbeidstakerne. Også personer som ikke er knyttet til bedriften, kan bli skadet ved dens virksomhet. Rettspraksis gir et rikt tilfang av eksempler: Det kan være barn som klatrer i høyspentmaster, eller som stjeler knallperler fra nedlåste eller ikke låste dynamittkasser, eller personer som skades ved at gjenstander faller ned fra bygninger. Antallet personskader ved den samme skadevoldende begivenhet kan bli betydelig. Her kan transportsektoren være illustrerende: Omfattende skader kan følge av flyulykker eller skipsforlis, som Scandinavian Star-ulykken. Dette bringer oss videre mot andre virksomheter med stor skadeevne. Fra oljevirksomheten i Nordsjøen fremstår Alexander L. Kielland-ulykken i 1980 som det store, tragiske eksempel.

Næringslivets skadevoldelser

Dette bringer tanken videre mot spørsmål som oppstår når skadeårsaken er forbruksprodukter, for eksempel klær som er brannfarlige, biler med tekniske feil og bedervede matvarer. I dag vrirler det av kjemiske, syntetiske og sammensatte produkter. Produktspekteret er vesensforskjellig fra det vi fant i tidligere generasjoners landhandel, og er mer egnet til å volde skade.

Men spørsmålene om erstatningsplikt favner enda videre. Forurensning av natur og miljø er blitt et av vår tids store problemer. Tiltak for

å redusere omfanget av forurensning kommer, naturlig nok, fra statlige myndigheter i form av pålegg om driften av virksomhetene. En egen lov om vern mot forurensninger og om avfall av 13. mars 1981 nr. 6 (forurensningsloven) har som formål å verne miljøet mot forurensning (§ 1). Men når virksomheten likevel forurenser, og dette volder skade på omverdenen, kommer spørsmålet om erstatningsplikt opp. Mange forurensningsskader er velkjente i vår rett. En rekke dommer gjelder krav om erstatning for skade voldt av sentrale miljøproblemer som støy og røyk. I motsetning til de fleste andre skader, rammer forurensning som regel en vid personkrets, og avstanden fra forurensningskilden til skadestedet kan være stor. Skadeomfanget kan bli betydelig, noe Deep Water Horizonulykken fra oljevirkosmheten i Mexicogulfen i 2010 bærer vitnesbyrd om. Problemstillingen har også et internasjonalt perspektiv. Det er en kjent sak at årsakene til forurensningsproblemer i ett land kan ha sin årsak i et annet land. Dette er konsekvensene etter atomulykken i Tsjernobyl i 1986 det kanskje dystreste eksemplet på.

Skader innen helsevesenet

I de senere år er det i sterkere grad enn før blitt satt søkelys på behandlingsskader som er skjedd ved sykehus og andre helseinstitusjoner. I denne forbindelse er det også naturlig å trekke frem problemer som gjelder legemiddelprodusentenes ansvar. Legemidler har ofte bivirkninger – både kjente og ukjente.

Legemidler

Person- og tingskader

Eksemplene hittil kan nok gi inntrykk av at det er personskadene som dominerer, og som er av størst interesse. Selv om flertallet av de erstatningsrettslige dommer som er avsagt av Høyesterett, gjelder personskader, må man ikke tro at erstatningsrettens problemer er begrenset til personskadesektoren. Også tingskader forekommer i betydelig omfang. Tingskader kan tenkes på de fleste av de felter som vi til nå har vært inne på. Men det må nok være riktig å si at tingskadene i praksis særlig forekommer mellom næringsdrivende, kanskje med unntak av de skadene vi som privatbilister påfører andre biler. Av tingskader mellom næringsdrivende kan man for eksempel tenke seg kollisjoner mellom skip og eksplosjoner som skader nabobedrifter.

Profesjonsansvaret

Et annet erstatningsrettslig konfliktområde er forholdet mellom frie yrkesutøvere og deres kunder. Rådgivende ingeniører, advokater, revisorer, meglere, finansielle rådgivere mv. kan konfronteres med betydelige erstatningskrav. Nå er vi utenfor person- og tingskadene område – vi står her overfor det som gjerne kalles «annen formuesskade» eller «rene formuestap».

Offentlig virksomhet

Skader som skyldes offentlig virksomhet, er av en noe annen karakter, og her er nok de rene formuestap vanligst, selv om også person- og tingskader forekommer i en ikke ubetydelig grad. Variasjonsbredden mellom

skadetilfellene er stor. Rettspraksis viser oss tilfeller av erstatningskrav ved tap som skyldes mangelfull utdanning. Ansvarer når noen lider tap ved statens utøvelse av såkalt servicevirksomhet, er et annet felt. Her er spørsmålet om staten blir ansvarlig når det skjer skader som følge av svikt i for eksempel fyr og sjømerker langs kysten, flykontroll mv. I et videre perspektiv må vi se det ansvarer som staten har når reglene for den rettmessige myndighetsutøvelse blir overskredet. Statens ansvar kommer også opp hvor norsk rett ikke oppfyller forpliktelser etter EØS-avtalen og noen som følge av dette lider et økonomisk tap.

Det er liten tvil om at antallet skadetilfeller i dag er betydelig høyere enn tidligere. I «det gamle samfunn» var menneskenes evne til å volde skade beskjeden. Men i de siste hundre år har vi opplevd en teknisk og industriell utvikling som fullstendig har endret vårt levesett og gitt oss mange goder. Den har avskaffet nød og fattigdom for store befolkningsgrupper, og gitt oss en levestandard som tidligere generasjoner bare kunne drømme om. Tekniske fremskritt – og økt erkjennelse i det hele om hvordan våre livsforhold funksjonerer – har gitt oss muligheten til å gjøre tiltak for å forbedre vår livsstandard. Om vi utnytter denne muligheten, er opp til oss selv. Men noe av prisen som betales, er økt skadevolum og trusler mot det ytre miljøet. Å hindre de negative sidene ved denne utviklingen kan erstatningsretten imidlertid bare bidra til i beskjeden grad, selv om prinsippet om at det er forurenseren som skal betale, er allment akseptert.

1.2 Emnet for erstatningsretten

1.2.1 Erstatningsrettens to problemstillinger

Hvor B hevder at A har påført ham en skade, oppstår spørsmålet om B kan kreve tapet erstattet av A. Det er dette erstatningsretten skal gi svaret på.

Erstatningsretten behandler med andre ord *vilkårene* for at A skal bli erstatningsansvarlig overfor B. Men erstatningsretten skal også gi svaret på et annet spørsmål: Når det er konstatert at A skal erstatte B det tapet B er påført, må erstatningen fastsettes. Vi kan følgelig si at erstatningsretten behandler *betingelsene* for erstatningsplikt og reglene om *utmålingen* (beregningen) av erstatningskravet.

Dette kravet er et krav på en sum penger. Erstatning er overføring av et pengebeløp fra skadevolder til skadelidte. Skadelidte kan normalt ikke kreve at skadevolder – hvor det er mulig – selv utbedrer skaden. Erstatningsbeløpet skal normalt fastsettes slik at den skadelidte settes i den samme økonomiske stilling han var i før skaden inntraff – skadelidte skal ha «full erstatning».

1.2.2 Erstatning i og utenfor kontraktsforhold

Skillelinjene

I erstatningsrettslige fremstillinger behandles vanligvis bare det som kalles erstatning utenfor kontraktsforhold. Skillet trekkes i prinsippet mellom de tilfellene hvor erstatningsplikten har sitt utspring i et kontraktsforhold mellom skadevolder og skadelidte, og de tilfellene hvor skaden rammer en person som ikke står i noe kontraktsrettslig forhold til skadevolder (en «tredjemann» eller «tredjeperson»). For å illustrere forskjellen kan nevnes det krav på erstatning som fremsettes av en som mottar en mangelfull vare, og den erstatning som kreves av en som blir påkjørt av en bil. Reglene om erstatning som grunner seg på en kontrakt, behandles i obligasjonsretten. Når det gjelder utformingen av de kontraktsrettslige erstatningsreglene – det vil si reglene om virkningene av at den annen part ikke oppfyller (altså misligholder) sin del av avtalen – vil naturligvis *avtalen* mellom partene og de *lovregler* vi har om ulike kontraktstyper som kjøp, leie, arbeidsforhold eller fraktavtaler, stå sentralt. Erstatningsansvaret i kontraktsforhold er et misligholdsansvar som blant annet skal motivere debitor til å oppfylle avtalen – det skal skape et oppfyllellespress.

Men enhver juridisk systematikk møter det problemet at det ikke alltid er klare skillelinjer mellom de ulike typetilfellene. Slik er det også her. Skillet er ikke så utpreget og markert som man kan få inntrykk av. I mange tilfeller er det ingen prinsipiell forskjell mellom de regler som gjelder erstatning utenfor kontraktsforhold, og de som gjelder mellom partene i en avtale. De reglene vi skal behandle her, gjelder i en del tilfeller også mellom kontraktsparter. Som eksempel kan nevnes at reglene om advokatens erstatningsansvar overfor sin klient tradisjonelt behandles i erstatningsrettslige fremstillinger, det vil si i fremstillinger om erstatningsplikt utenfor kontraktsforhold, selv om det i prinsippet er kontraktsforhold mellom advokat og klient vi står overfor. Tilsvarende er situasjonen mellom pasienten og legen (eller sykehuset). Her ser vi at avtalegrunnlaget lett skyves i bakgrunnen. Hverken pasienten som må legges inn på et sykehus for å bli operert for magesår, eller det sykehus som tar imot ham, tenker vel på at det her inngås en avtale der sykehuset påtar seg å gjøre sitt beste for at pasienten skal bli frisk.

Særlig om personskadene

I det hele kan vi konstatere at norsk rett tradisjonelt har behandlet reglene om personskader i erstatningsrettslige fremstillinger. Typiske eksempler på dette har vi i rettspraksis omkring sporveiers og jernbaners ansvar. Mange av dommene som gjelder krav mot sporveiene, er fremsatt av passasjerer som er skadet. Selv om det i prinsippet kan sies at vi her står overfor en misligholdt transportavtale, er det i erstatningsretten vi

finner materiale for løsning av tvisten. Særlig klart kommer dette frem når vi ser på bilansvarsloven. Den skiller ikke mellom den skadelidte som har en avtale med eieren eller føreren av den skadevoldende bilen, og fotgjengeren som blir påkjørt. Den som tar en drosje – og som der- ved har inngått en transportavtale – har erstatningsrettslig den samme posisjonen som den som måtte bli påkjørt av drosjen. Et annet viktig område er yrkesskadesektoren, hvor ansvaret for personskader som vol- des i arbeidslivet i første rekke har funnet sin plass i erstatningsretten (og trygderetten), og ikke i arbeidsretten, hvor de øvrige rettsvirkningene av en arbeidsavtale blir behandlet.

1.2.3 Litt om erstatningsrettslige termer

Ved krav om erstatning utenfor kontraktsforhold er det i første rekke erstatning for en *fysisk* eller *psykisk* skade på en person, eller en skade på ting (løsøre, dyr, fast eiendom), man har i tankene. Med et fellesord kalles dette (noe misvisende) for *integritetskrenkelsene*. Det er slike krenkelser – person- og tingskader – vi i det følgende særlig vil rette oppmerksom- heten mot. Skaden vil normalt være voldt ved fysiske midler, men også annen skadevoldelse, for eksempel gjennom mobbing og trakassering, kan gi rett til erstatning.

Skade på person eller ting

Når skadelidte omkommer på grunn av skaden, oppstår spørsmålet om de etterlatte har krav på erstatning for tap av forsørger. Dette er et tap som ikke tilkommer den skadelidte selv.

Tap av forsørger

Ved siden av person- og tingskadene har vi det som vanligvis kalles «rene formuestap» eller «annen formuesskade». Slike skader rammer skadelidte uten at denne samtidig er påført en person- eller tingskade; tapet refererer seg til hans økonomiske stilling. I skl. kap. 4 har begrepet «annen formuesskade» fått en lovmessig forankring, idet reglene i det kapitlet gjelder for «tingskade og annen formuesskade».

Annen formues- skade

I mange tilfeller vil en formuesskade inntre i sammenheng med en tingskade. Det typiske eksemplet er som følger:

En gjenstand påføres en skade, med den følge at gjenstandens inntje- ningsevne for eieren går tapt. A ødelegger for eksempel en kraftled- ning som tilhører B, med den følge at B ikke bare påføres det tapet som skaden på kraftledningen representerer, men han taper også inntekter ved at strømmen ikke blir solgt i den tiden kraftledningen er brutt. Eller vi kan tenke på drosjeeieren som får sin bil skadet. Mens bilen står på verksted, kan den ikke gi inntekter.

I et tilfelle som dette – hvor samme skadelidte påføres både integritetskrenkelsen og formuesskaden – kommer reglene som gjelder tingskader også til anvendelse på formuesskaden. Den blir en post i erstatningsberegningen som skadelidte forelegger skadevolder, og som kan kreves erstattet.

Flere skadelidte

Vi har en annen typesituasjon hvor tingskaden rammer B, mens formuesskaden rammer en annen person, C. La oss igjen ta eksemplet med kraftledningen. Her vil skaden på kraftledningen ramme B, mens tredjemann C som følge av strøbruddet lider et tap ved at produksjonen må stanse. Skader av denne art reiser særlige problemer, idet det her dreier seg om et tap for C som er avledet av den skade som er påført Bs ting. I slike tilfeller kan antallet skadelidte bli mange – eksemplene her er meget ulike, og ofte dreier det seg ikke om en person- eller tingskade hos de mange tredjemenn, men et rent formuestap.

Økonomisk og ikke-økonomisk tap

I erstatningsretten går det et viktig skille mellom det økonomiske tap og det ikke-økonomiske tap som en skadelidte kan bli påført. I utgangspunktet er det bare økonomiske tap som er gjenstand for erstatning. Er erstatningsbetingelsene til stede, skal skadelidtes økonomiske tap erstattes fullt ut. Dette fremgår av skl. § 3-1 for personskader og av § 4-1 for tingskader og annen formuesskade. Dette er en generell og grunnleggende regel. Hva som er et økonomisk tap, er det heller ikke i prinsippet spesielt vanskelig å bringe på det rene. At beregningen av tapet i det enkelte tilfellet kan medføre vanskelige skjønsmessige og juridiske spørsmål, er en annen sak.

Men det er ikke alltid at en skade har til følge at skadelidte lider noe økonomisk tap. Hvis en person påføres en skade og mister luktesansen, vil det for de fleste ikke påvirke deres økonomiske situasjon. Og selv om det gis full erstatning for det økonomiske tapet ved en personskade, vil skadelidte ofte sitte igjen med tap av ikke-økonomisk karakter. Varige legemsskader medfører som regel at mulighetene til å oppleve og glede seg over mye i livet blir redusert eller umuliggjort. Blir et ben amputert, er mulighetene for turer i skog og mark ikke lenger til stede som før. Har man som resultat av skaden et langt og smertefullt sykeleie – ofte med en rekke operasjoner – er det klart at dette også er følger av skaden som ligger på det ikke-økonomiske plan. Et ytterligere eksempel er sorgen etter en nærstående død.

Oppreisning og menerstatning

Muligheten for å få erstatning for ikke-økonomiske tap var lenge svært snever i norsk rett. I denne perioden var det bare reglene om oppreisning, se nå skl. § 3-5, som hjemlet erstatning for skade av ikke-økonomisk art. Her er ansvarsvilkårene strenge, og beløp som tilkjennes, er, med enkelte unntak, beskjedne. Adgangen til å gi erstatning for ikke-økonomisk tap

ble imidlertid betydelig utvidet da vi i 1973 fikk reglene om menerstatning i skl. § 3-2. Reglene om menerstatning var i det hele en vesentlig erstatningsrettslig nydannelse, og har stor praktisk betydning.

På tingskadenes område har vi ingen regler om at tap utover det økonomiske er gjenstand for erstatning. Affeksjonsverdien av en gjenstand eller savnet av en hund (dyr regnes som ting i erstatningsrettslig sammenheng) har ikke erstatningsrettslig vern. Dette er grunnregelen, men i nyere tid har det kommet noen dommer som på en indirekte måte gir erstatning for ikke-økonomisk tap. Et eksempel er Rt. 2015 s. 216, hvor ulovlig felling av et tre ikke reduserte en eiendomsverdi, men hvor det likevel ble gitt erstatning for utgifter til nyplanting. Høyesterett begrunnet erstatningen med at eieren hadde tapt sin «skogfølelse», noe som må kalles en «ikke-økonomisk» verdi.

Begrepene som brukes for å betegne grunnlaget for ansvar, varierer noe. Et grunnleggende skille går mellom ansvar på subjektivt grunnlag, altså hvor den ansvarlige har utvist *skyld* og ansvar på objektivt grunnlag, altså ansvar uten skyld. Den viktigste formen for skyld er uaktsomhet, som betyr det samme som det mer folkelige uttrykket «uforsiktighet».

Grunnlaget for ansvar

En viktig alminnelig regel i erstatningsretten er at den som har handlet *uaktsomt*, er ansvarlig for det tapet som voldes. Det blir derfor viktig å trekke grensen mellom den uaktsomme og den rettmessige handlemåte. For uaktsomhet brukes ofte den latinske termen «culpa», som mest presist betyr «feil» eller «skyld». Ansvar etter skyldregelen betegnes derfor ofte som «culpa-ansvaret». Å ha «utvist culpa» vil derfor si å ha handlet uaktsomt.

Culpa-ansvaret

I visse tilfeller oppstiller rettsordenen et skille mellom det vi kan kalle vanlig (simpel) uaktsomhet og grov uaktsomhet. Dette skillet får særlig betydning på to områder: For det første har skadelidte krav på oppreisning bare hvis skaden er voldt ved forsett eller grov uaktsomhet, jf. skl. § 3-5. For det annet er skadevolderens ansvar og forsikringsselskapets regress utvidet i slike tilfeller, se skl. § 4-2 nr. 1 bokstav a, se også for eksempel petrl. § 41 første ledd. Hvor grensen skal trekkes mellom simpel og grov uaktsomhet i det konkrete tilfellet, beror i utgangspunktet på sannsynligheten for at skaden inntreffer som følge av handlemåten.

Grader av skyld

Går vi videre oppover skyldskalaen, kommer vi til de *forsettlige* handlinger. I erstatningsretten spiller forsettsbegrepet en mindre viktig rolle, idet det stort sett ikke er knyttet spesielle rettsvirkninger til forsett utover det som allerede måtte følge av grov uaktsomhet.

Når ansvar etter culpa-regelen kalles *ansvar på subjektivt grunnlag*, er det fordi det er skadevolderens handlemåte det reageres mot. Men selv om dette ansvaret også kalles et skyldansvar, innebærer det ikke nød-

Skyld og moral

vendigvis at vi retter en etisk bebreidelse mot skadevolder. Også en etisk (eller moralsk) uklanderlig handlemåte kan innfanges av culpa-ansvaret.

Objektivt ansvar

I motsetning til culpa-ansvaret står *ansvar på objektivt grunnlag*. Her inntreer som nevnt ansvar uten hensyn til om skadevolder har opptrådt uaktsomt eller er å bebreide for skaden. Mens det alltid vil inntre ansvar hvor en skade er voldt ved uaktsomhet, er rekkevidden av det objektive ansvaret mer begrenset.

Arbeidsgiver-ansvaret

Ansvar kan også inntre etter reglene om *arbeidsgiveransvar*. En arbeidsgiver er ansvarlig på objektivt grunnlag når en skade er voldt av de ansatte og arbeidstakeren har utvist feil eller forsømmelse. Ansvarsformen er altså en form for kombinasjon mellom subjektivt ansvar (for arbeidstakeren) og objektivt ansvar (for arbeidsgiveren). Reglene om arbeidsgiveransvaret er gitt i skl. kapittel 2.

Kravet om årsakssammenheng

Ved siden av reglene om ansvarsgrunnlaget trenger vi regler som trekker en ramme omkring de følger av handlingen som skal erstattes. Hvis det ikke er årsakssammenheng mellom handlingen eller virksomheten og skaden, kan ikke ansvar pålegges. Da har man jo ikke voldt den skaden som eventuelt skal erstattes; det foreligger ingen *skadevoldende* handling. Årsakssammenheng foreligger som oftest hvor skaden ikke ville ha skjedd dersom den påstått skadevoldende handling tenkes borte.

Avgrensningen av ansvaret

Selv om årsaksspørsmålet er løst, oppstår et annet problem som det må tas stilling til før erstatningsplikt kan pålegges: Omfatter ansvaret alle de skader virksomheten eller handlingen resulterer i?

Hvis A kjører inn i en lysmast og strømmen blir brutt, er vi ikke i tvil om at skaden på masten skal erstattes. Men som følge av strømbruddet blir de elektriske rugekassene på en gård i nærheten satt ut av drift, og 2000 egg blir ødelagt. Skal også bonden ha dette tapet erstattet? Eller la oss tenke oss at to ungdommer sparker fotball, og at ballen plutselig farer inn gjennom et vindu og treffer en mann som blir skadet, slik at han ikke i tide får svart på et tilbud om kjøp av en bil til en meget god pris. At han har krav på erstatning for den skadede ruten og den skaden han selv blir påført, er kurant. Men kan han kreve erstattet gevinsten han ville ha fått ved videresalg av bilen?

Det er på det rene at skadevolder ikke blir ansvarlig for alle tap som skaden har voldt. Men grensen for de erstatningsmessige tap er vanskelig å trekke. Problemstillingen behandles gjerne under overskriften adekvans: Det er bare de «adekvate» følger av handlingen som gir grunnlag for erstatning. Når man sier at et tap ikke skal erstattes fordi det er inadekvat, eller fordi det